

Poetry Anthology No. 587 of Istanbul University
(A Transcription of the Persian Poems of Rouzat al-Nāẓir wa
Nuzhat al-Khāṭir During the Author's Lifetime)

Mahdi Dehghan^{✉1} , Amin Yaghoubi(marif)²

1. Corresponding author, Master of Arts in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: dehgan2024@gmail.com
2. PhD in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran. E-mail: amin.yaghubi1984@gmail.com

DOI: [10.22034/perlit.2025.69040.3850](https://doi.org/10.22034/perlit.2025.69040.3850)

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received: 08 October 2025 Received in revised form: 08 January 2026 Accepted: 19 January 2026 Published online: 14 July 2026</p> <p>Keywords: Poetry anthology (No. FY587), Istanbul University, <i>Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir</i>, Persian Poems, Abd ol-Aziz Kashi.</p>	<p>The poetic anthology numbered FY587, held in the Istanbul University Library, has been identified as a selection of Persian poems from the work of Abdolaziz Kashi, titled <i>Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir</i>. A detailed examination of the content of this anthology confirms the accuracy of this attribution. Although this manuscript differs from the original <i>Rouzat al-Nāẓir</i> in aspects such as the number of verses and the attribution of some poems, its foundation and structure are entirely based on that book; to the extent that its chapter and section divisions correspond exactly with the aforementioned work. No specific transcription date is recorded for this anthology; however, since it was copied during the author's lifetime, its approximate date can be attributed to the first half of the 8th century AH (14th century CE). The orthographic features of the manuscript also confirm this dating. This anthology contains poems by 104 poets, with the highest number of verses belonging to Sa'di, Kamal al-Din Esmail, Sanai Ghaznawi, and Abdolaziz Kashi (the author). The present research, using a descriptive-analytical method, comprehensively examines this anthology and its correspondence with <i>Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir</i>.</p>

Cite this article: Dehghan, M. Yaghoubi, A. (2026). Poetry Anthology No. 587 of Istanbul University (A Transcription of the Persian Poems of Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir During the Author's Lifetime). *Persian Language and Literature*, 79 (253), 71-87. <http://doi.org/10.22034/perlit.2025.69040.3850>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Poetic anthologies are considered valuable literary resources that have had a significant impact on the history of Persian literature. These anthologies play an effective role in introducing unknown poets, identifying newly discovered poems, and determining the approximate timelines of poets' and writers' lives. Another important merit of these anthologies is their compilation of exquisite selections from the works of esteemed poets within coherent thematic chapters. However, these anthologies are not without their flaws, and their examination and analysis require considering multiple aspects. These include ensuring the correct attribution of poems, determining the historical boundaries of the compositions, correcting scribal errors, and similar issues. Therefore, meticulous scrutiny and detailed analysis of poetic anthologies are essential to derive beneficial literary and historical results from them.

One of the most famous and important of these anthologies is *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir* by Abdolaziz Kashi, the compilation of which dates back to approximately the late 7th and early 8th centuries AH (late 13th and early 14th centuries CE). This text contains both Arabic and Persian poems by poets up to the 8th century AH.

The poetic anthology numbered FY587, preserved in the Istanbul University Library, constitutes a version of the Persian poems from *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir*. In this anthology, with few exceptions, only the Persian poems of the poets are mentioned. The present research seeks to achieve useful findings in this field by examining and comparing this anthology with the original version of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir*.

Literature Review and Methodology

For the first time, Fritz Meier, in his book *The Beautiful Mahsati*, used the Anthology 587 of Istanbul University to compile the quatrains of Mahsati. Later, Moein al-Din Mehrabi (see: Mehrabi, 1382 SH) in his book *Mahsati of Ganjeh* and Mehdi Dehghan (see: Dehghan, 1399 SH) in *The Quatrains of Mahsati Dabir-e Ganjevi*, citing Meier's work, quoted Mahsati's quatrains contained in this source. Mirafzali, while using this source in compiling the quatrains of Afzal Kashani, considered it another manuscript of *Rouzat al-Nāẓir*: "Another manuscript of *Rouzat al-Nāẓir* by Abdol-Aziz Kashani exists in the library of Istanbul University (No. FY587), which only includes the Persian poems of this Anthology" (Maraghi Kashani, 1404 AH, p. 184). Apart from these brief references, no further information was found about this anthology. However, numerous studies have been conducted regarding *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir*.

One of these studies is an article titled "Bagh-e Nazar va Ramesh-e Del: Introducing an Incomparable Anthology from the 7th Century" by Mehdi Nouriyān, Gholamhossein Sharifi, and Morteza Rashidi Ashjardi, which, in addition to a general introduction of this Anthology, examines unknown poets and analyzes a number of its existing Arabic poems (see: Nouriyān et al., 1386 SH: 37-62). The importance and credibility of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir* is such that well-known scholars in the field of Persian literature have relied on it to undertake the editing and compilation of ancient texts. Seyed Ali Mirafzali, in gathering the book *Khayyam's Quatrains in Ancient Sources* (Mirafzali, 1382 SH) and *The Quatrains of Afzal Kashani* (Mirafzali, 1404 AH); Milad Azimi, in an article titled "Two Ghazals from Naser Bejeh Shirazi in the Divan of Hafez Shirazi" (Azimi, 1395 SH, *Bukhara*, No. 111, pp. 366-419); and also Fritz Meier and, citing him, Mehdi Dehghan in editing and compiling *The Quatrains of Mahsati Ganjavi* (Dehghan, 1399 SH), have utilized the valuable data of this Anthology.

This research, using a descriptive-analytical method and based on library studies, investigates the poetic anthology FY587 in the Library of Istanbul University. The main focus of the analysis is the study of this anthology itself, and subsequently, analysis and comparison have been carried out by matching it with the version of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*.

Conclusion

Based on the chapter divisions and initial structure of the "Anthology of Istanbul University" (No. FY587) and its correspondence with the version of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*, and considering that almost all the poems contained within it (with few exceptions) are in Persian, this anthology can be regarded as the Persian section of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*. Although there are differences between these two manuscripts, these discrepancies are not significant enough to overlook their integrated essence; in other words, the foundation of this manuscript is the same *Rouzat al-Nāẓir*, and it cannot be considered separate from this text. This manuscript contains missing sections, the absence of which is clearly observable in the lack of initial chapters. Although the manuscript lacks a colophon (scribal date) and its final chapter is unavailable, based on the invocatory phrases used by the scribe and its codicological characteristics, its date of transcription can be estimated to be approximately between 713 and 738 AH.

Keywords: Poetry Anthology (No. FY587), Istanbul University, *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*, Persian Poetry, Abd ol-Aziz Kashi.

مجموعه اشعار شماره ۵۸۷ دانشگاه استانبول (استنساخ از اشعار فارسی روضة الناظر و نزهة الخاطر در زمان حیات مؤلف)

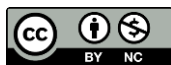
مهدی دهقان^۱، امین یعقوبی (ماریف)^۲

۱. نویسنده مسئول، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: dehgan2024@gmail.com
۲. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: amin_yaghubi1984@gmail.com

DOI: [10.22034/perlit.2025.69040.3850](https://doi.org/10.22034/perlit.2025.69040.3850)

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	جنگ شعری شماره FY587، محفوظ در کتابخانه دانشگاه استانبول، گزیده‌ای از اشعار فارسی اثر عبدالعزیز کاشی، با عنوان روضة الناظر و نزهة الخاطر تشخیص داده شد. بررسی دقیق محتوای این جنگ، صحت این انتساب را تأیید می‌کند. اگرچه این نسخه در مواردی همچون تعداد ابیات و انتساب برخی اشعار، با نسخه اصلی روضة الناظر اختلاف دارد، اما اساس و ساختار آن کاملاً بر این کتاب استوار است، تا آنجا که فصل‌بندی و باب‌بندی‌های آن عیناً با اثر مذکور مطابقت دارد. برای این جنگ، تاریخ کتابت مشخصی (ترقیمه) ثبت نشده، اما از آنجاکه در دوران حیات مؤلف استنساخ شده، می‌توان تاریخ تقریبی آن را به نیمه نخست سده هشتم هجری نسبت داد. ویژگی‌های رسم‌الخط نسخه نیز این تاریخ‌گذاری را تأیید می‌کند. در این جنگ، اشعار ۱۰۴ شاعر گردآوری شده که بیشترین تعداد ابیات به سعدی، کمال‌الدین اسماعیل، سنایی غزنوی و عبدالعزیز کاشی (مؤلف) اختصاص یافته است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی کامل این جنگ و مطابقت آن با «روضه الناظر و نزهة الخاطر» می‌پردازد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۶	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۱۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۲۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۲۳	
کلیدواژه‌ها: مجموعه اشعار FY587، دانشگاه استانبول، روضة الناظر و نزهة الخاطر، اشعار فارسی، عبدالعزیز کاشی.	

استناد: دهقان، مهدی؛ یعقوبی، امین (۱۴۰۵). مجموعه اشعار شماره ۵۸۷ دانشگاه استانبول (استنساخ از اشعار فارسی روضة الناظر و نزهة الخاطر در زمان حیات مؤلف). *زبان و ادب فارسی*، ۷۹ (۲۵۳)، ۸۷-۷۱. <http://doi.org/10.22034/perlit.2025.69040.3850>

۱. مقدمه

سفینه‌های شعری از منابع ارزشمند ادبی به شمار می‌آیند که در تاریخ ادبیات فارسی تأثیر فراوانی داشته‌اند. این سفینه‌ها در معرفی شاعران ناشناخته، شناسایی اشعار نویافته، و تعیین حدود زمانی زندگی شاعران و نویسندگان، نقشی مؤثر ایفا می‌کنند. از جمله امتیازات مهم دیگر آن‌ها، گردآوری گزیده‌ای نغز از اشعار شاعران معتبر در قالب باب‌های موضوعی منسجم است. با این حال، این سفینه‌ها خالی از اشکال نیستند و بررسی و تحلیل آن‌ها مستلزم در نظرگیری جوانب متعددی است؛ مواردی همچون دقت در انتساب درست اشعار، تعیین حدود تاریخی سروده‌ها، تصحیح اشتباهات کتابتی (غلط‌نویسی) و مسائلی از این دست. از این رو، واکاوی و مذاقه در جنگ‌های شعری امری ضروری است تا از این رهگذر به نتایج سودمند ادبی و تاریخی دست یابیم.

یکی از مشهورترین و مهم‌ترین این سفینه‌ها، روضة‌الناظر و نزهة‌الخاطر عبدالعزیز کاشی است که تدوین آن حدوداً به اواخر سده هفتم و اوایل سده هشتم باز می‌گردد. این متن مشتمل بر اشعار عربی و فارسی شاعران تا پیش از سده هشتم است. جنگ شعری شماره FY587 محفوظ در کتابخانه دانشگاه استانبول، نسخه‌ای مستقل از اشعار فارسی روضة‌الناظر به شمار می‌رود. در این جنگ، به جز در مواردی معدود، تنها به ذکر اشعار فارسی شاعران اکتفا شده‌است. پژوهش حاضر در پی آن است تا با بررسی و مطابقت این جنگ با نسخه اصلی روضة‌الناظر و نزهة‌الخاطر، به یافته‌های سودمندی در این حوزه دست یابد.

۲. پیشینه تحقیق

نخستین بار فریتز مایر در کتاب «مهستی زیبا» از جنگ ۵۸۷ دانشگاه استانبول در تدوین رباعیات مهستی استفاده کرد. بعدها معین‌الدین محرابی (نک: محرابی، ۱۳۸۲) در کتاب مهستی گنجه‌ای و مهدی دهقان (نک: دهقان، ۱۳۹۹) در رباعیات مهستی دبیر گنجوی با استناد بر اثر مایر، رباعیات مهستی مندرج در این منبع را نقل کردند. میرافضلی در تدوین رباعیات افضل کاشانی ضمن استفاده از این منبع، آن را دستنویسی دیگر از روضة‌الناظر دانست: «دستنویس دیگری از روضة‌الناظر عبدالعزیز کاشانی در کتابخانه دانشگاه استانبول وجود دارد. (به شماره FY587) که فقط شامل اشعار فارسی این سفینه است.» (مرقی کاشانی، ۱۴۰۴: ۱۸۴). غیر از این اشارات کوتاه مطلب دیگری درباره این جنگ یافت نشد. اما پیرامون روضة‌الناظر و نزهة‌الخاطر، پژوهش‌های متعددی صورت گرفته‌است. یکی از این مطالعات، مقاله‌ای است با عنوان «باغ نظر و رامش دل: معرفی سفینه‌ای بی‌مانند از قرن هفتم» به قلم مهدی نوریان، غلامحسین شریفی و مرتضی رشیدی آشجودی که در آن، علاوه بر معرفی کلی این سفینه، به بررسی شاعران ناشناخته و تحلیل شماری از اشعار عربی موجود در آن پرداخته شده‌است (نک: نوریان و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۷-۶۲).

اهمیت و اعتبار روضة‌الناظر و نزهة‌الخاطر تا بدان‌جاست که پژوهشگران نام‌آشنایی در حوزه ادبیات فارسی، با اتکا به آن به تصحیح و تدوین متون کهن همت گماشته‌اند. سید علی میرافضلی در گردآوری کتاب رباعیات خیام در منابع کهن (میرافضلی، ۱۳۸۲) و رباعیات افضل کاشانی (میرافضلی، ۱۴۰۴)، میلاد عظیمی در مقاله‌ای با عنوان «دو غزل از ناصر بجه شیرازی در دیوان حافظ شیرازی» (عظیمی، ۱۳۹۵، بخارا، شماره ۱۱۱، صص ۳۶۶-۴۱۹) و همچنین فریتز مایر و به نقل از او مهدی دهقان در تصحیح و تدوین رباعیات مهستی گنجوی (دهقان، ۱۳۹۹)، از داده‌های ارزشمند این سفینه بهره برده‌اند.

۳. روش تحقیق

این پژوهش با روش توصیفی، تحلیلی و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای، به بررسی جنگ شعری FY587 در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌پردازد. محور اصلی تحلیل، مطالعه خود این جنگ است و در ادامه، با مطابقت دادن آن با نسخه روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر تحلیل و مقایسه صورت خواهد گرفت.

۴. بحث و بررسی

پژوهش حاضر با اتکا به مجموعه اشعار شماره FY587 کتابخانه دانشگاه استانبول و با استناد به مطابقت در فصل‌بندی و محتوای اشعار، استدلال می‌کند که این نسخه در بردارنده اشعار فارسی روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر است. بر این اساس، می‌توان این دستنویس را نیز در زمره نسخه‌های مرتبط با روضه‌الناظر قلمداد کرد.

روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر یکی از مهم‌ترین و معتبرترین سفینه‌های ادبی سده هشتم هجری به شمار می‌رود که صاحب آن، عبدالعزیز کاشی است. یکی از نسخه‌های روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر در کتابخانه دانشگاه استانبول نگهداری می‌شود و شامل مجموعه‌ای از اشعار عربی و فارسی است. (کاشی، بی‌تا، شماره ۷۶۶ ف). نسخه‌ای دیگر از این اثر با عنوان «جنگ اشعار» در کتابخانه مرکزی تبریز تحت شماره ۳۰۴۷ موجود است (کاشی، بی‌تا، کتابخانه مرکزی تبریز، شماره ۳۰۴۷). نسخه‌ای دیگر با نام روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر تحت شماره ۴۰۱۹ در کتابخانه ایاصوفیه موجود است که به نظر می‌رسد خلاصه‌ای از اثر اصلی کاشی باشد. در این نسخه، گزیده‌ای از اشعار نسخه استانبول بدون ذکر نام شعرا گردآوری شده است (مؤلف نامعلوم، بی‌تا). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران این نسخه را منتخبی از نسخه استانبول دانسته و آن را به عبدالعزیز کاشی نسبت می‌دهد (درایتی، ۱۳۹۰، ج ۱۷: ۲۴۲).

البته متنی دیگر با عنوانی نزدیک به نام روضه‌الناظر، نزهة‌الخاطر وجود دارد که با جنگ اشعار عبدالعزیز کاشی تفاوت دارد. این نسخه در کتابخانه ایاصوفیه تحت شماره ۴۰۲۰ نگهداری می‌شود و شامل مجموعه‌ای از حکایات در پانزده باب است که در میان آن‌ها اشعاری نیز نقل شده است (کاشی، ۸۸۱، شماره ۴۰۲۰). هرچند در فنخا، این اثر نیز به عبدالعزیز کاشی نسبت داده شده است (درایتی، ۱۳۹۰، ج ۱۷: ۲۴۲). در ادامه، ویژگی‌های نسخه موردنظر و همخوانی آن با نسخه اصلی روضه‌الناظر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱. معرفی دستنویس مجموعه اشعار دانشگاه استانبول به شماره FY587

نسخه‌ای حاوی اشعار شاعران تا پیش از سده هشتم هجری، با شماره FY587 در کتابخانه دانشگاه استانبول نگهداری می‌شود. این نسخه در پایگاه اینترنتی کتابخانه، با عنوان مجموعه اشعار ثبت شده است. نسخه مذکور شامل ۱۸۱ صفحه است که تعداد سطور آن در هر صفحه متغیر می‌باشد. از نظر شرایط فیزیکی، نسخه کاملاً منظم و تمیز است و برگ‌های ابتدایی آن سالم بوده و آغاز کامل و بدون نقصی را ارائه می‌دهد. در صفحات نخست پیش از متن اصلی، اشعاری به خطوطی متفاوت با خطی غیر از کاتب اصلی و به

شکلی نامنظم افزوده شده که نشان می‌دهد مالکان بعدی در ثبت این ابیات دخیل بوده‌اند. باین‌حال، این اشعار پراکنده هیچ ارتباطی با محتوای جنگ اصلی ندارند. این مجموعه همانند روضة الناظر از سه قسم تشکیل شده است^۱:

القسم الاول: «فی المدایح و الافتخارات و الحکم و الآداب و هو بابان». (نسخه FY587، بی تا: ۳ پ). باب اول از قسم اول مشتمل بر دوازده فصل و باب دوم این قسم سی و چهار فصل است. (همان: برگ ۴ تا ۵ پ).

القسم الثاني: «فیما يتعلق بالمکاتبات و یحتاج البها فی المحاورات و مخاطبات و هو ثلثة و عشرون باباً». (همان: برگ ۵ پ). شیوة باب بندی این قسم بدین گونه است: باب اول دو فصل، باب دوم سه فصل، باب چهارم و پنجم بدون فصل، باب ششم سه فصل، باب هفتم چهار فصل، باب هشتم بدون فصل، باب نهم پنج فصل، باب دهم تا سیزدهم بدون فصل، باب چهاردهم چهار فصل، باب پانزدهم بدون فصل، باب شانزدهم سه فصل، باب هفدهم دو فصل، باب هجدهم تا بیستم بدون فصل، باب بیست و یکم دو فصل و باب های بیست و دوم و بیست و سوم بدون فصل. (نک: همان: ۵ پ تا ۶ پ).

القسم الثالث: «فی المتفرقات و هو تسعة ابواب». (همان: ۶ پ). باب بندی این قسم بدین گونه است: باب اول و دوم بدون فصل، باب سوم سه فصل، باب چهارم یازده فصل، باب پنجم بدون فصل، باب ششم دو فصل، باب هفتم، هشتم و نهم نیز بدون فصل. در میانه های نسخه، در چند موضع، برگ هایی مفقود شده که این امر از طریق مطالعه رکابه های باقی مانده و بررسی محتوایی متن و نیز فصل بندی هایی که در مقدمه متن ذکر شده، قابل تشخیص است. همچنین، پایان نسخه دچار افتادگی است و به همین دلیل، هیچ ترقیمه ای از آن بر جای نمانده است. نسخه به طور کلی مشتمل بر ۴۹۰۸ بیت از ۱۳۴ شاعر است. در این نسخه، زیاده ترین اشعار متعلق به شاعرانی چون سعدی (۵۷۰ بیت)، کمال الدین اسماعیل اصفهانی (۵۰۸ بیت)، سنایی غزنوی (۲۵۹ بیت) و انوری ابیوردی (۲۵۸ بیت) است. در مقابل، شاعرانی مانند عنصری، معزی، قوامی و .. کمترین تعداد شعر (۱ بیت) را به خود اختصاص داده اند. همچنین در این دستنویس، زیر عنوان هایی نظیر «لغیره»، «آخر»، «لآخر»، «فرد»، «قطعه»، «مثنوی»، «رباعیه» و «بیتان»، اشعاری ثبت شده که در برخی موارد با رجوع به دیوان های شاعران می توان صاحبان آن ها را شناسایی کرد.

۴-۱-۱. حدود تاریخی کتابت متن

اگرچه نسخه مورد نظر تاریخ کتابت (ترقیمه) ندارد، می توان با در نظر گرفتن شواهدی، حدود زمانی کتابت آن را تخمین زد. در این نسخه، اشعار ۱۳۴ شاعر گردآوری شده که برای اغلب آنان عبارت «رحمة الله تعالی» به کار رفته است. این امر حاکی از آن است که این شاعران در زمان کتابت نسخه در قید حیات نبوده اند. متأخرترین تاریخ وفات این شاعران، مربوط به همام تبریزی است که در سال ۷۱۳ هجری درگذشته است. (نک: سمرقندی، ۱۳۱۸: ۲۱۹). بنابراین، می توان نتیجه گرفت که کتابت نسخه پس از این تاریخ انجام شده است. در مقابل، برای برخی دیگر از شاعران از جمله عبدالعزیز کاشی (مؤلف متن) و شمس درود از عبارات دعایی دیگری مانند «دام ظلّه» و «زید فضلّه» استفاده شده که نشان می دهد آنان در زمان کتابت زنده بوده اند. ابوالمجد تبریزی که به سال ۷۲۳ قمری در سفینه تبریز نسخه ای از رساله قلمیه تألیف عبدالعزیز کاشی را کتابت کرده، از وی با جمله دعایی یاد می کند. (تبریزی، ۷۲۳: ۷۱۶). در نسخه دیگری از رساله قلمیه به سال ۷۵۶ کاتب از مؤلف رساله عبدالعزیز کاشی با عبارت رحمة الله یاد

۱. همین قسم بندی و باب بندی نیز در مقدمه روضة الناظر و نزهة الخاطر ذکر شده است: «القسم الاول: فی المدایح و الافتخارات [الباب الاول] و هو اثنا عشر فصل... الباب الثاني من القسم الاول فی الحکم و الآداب و هو اربعة و ثلثون فصلاً. القسم الثاني: فیما يتعلق بالمکاتبات و یحتاج البها فی المحاورات و مخاطبات و المراسلات و هو ثلثة و عشرون باباً. القسم الثالث: فی المتفرقات و هو تسعة ابواب» (کاشی، بی تا: ۳).

کرده است. (عمادی حائری، ۱۳۸۴: ۳۸۴) لذا می‌توان با قطعیت گفت کتابت این نسخه در نیمه اول سده هشتم صورت گرفته است. از طرف دیگر با توجه به اینکه سال وفات شمس درود بر اساس منابع ۷۳۸ هجری ذکر شده است (نک: ایمانی، ۱۴۰۰: ۴۷). می‌توان سال کتابت نسخه را پیش از ۷۳۸ حدس زد. بر این اساس، می‌توان محدوده زمانی کتابت نسخه را بین سال‌های ۷۱۳ (سال وفات همام تبریزی) و ۷۳۸ (سال وفات شمس درود) در نظر گرفت. افزون بر این، شیوه رسم الخط به کاررفته در نسخه نیز همخوانی کامل با همین بازه تاریخی دارد. ذیلاً در ارتباط با رسم الخط این متن و مختصات آن توضیحاتی ارائه می‌شود.

۴-۱-۲. رسم الخط نسخه

مختصات رسم الخط نسخه، نشان از حدود تاریخی سده‌های هفتم و هشتم دارد. پیش از بررسی جزئیات رسم الخطی، ذکر این نکته ضروری است که در تمامی ابیات مورد اشاره، شیوه نگارش، متعهد به متن اصلی بوده و هیچ تغییری در آن ایجاد نشده است. بنابراین، در همه شاهد مثال‌های ذیل، ممکن است مختصات مشترکی در کتابت دیگر کلمات نیز وجود داشته باشد.

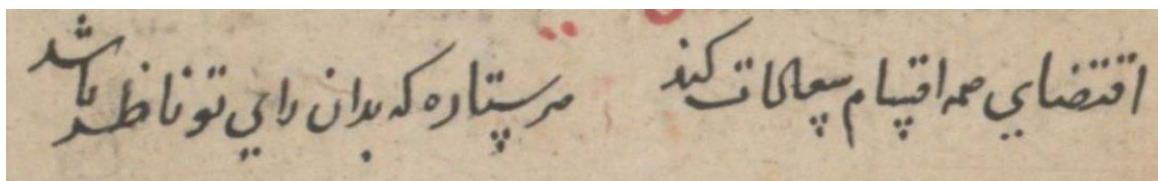
کتابت دوگانه «که» و «چه»: اگرچه بخش اعظم و غالب کتابت این کلمات همراه با «ها» است (نک: برگ ۱۸ پ و ۲۵ ر)، اما در مواردی نیز بدون حرف «ها» نوشته شده است. (نک: ۵۵ ر و ۶۸ پ).

پیوسته‌نویسی کلمات مختوم به «ها»: در سرتاسر متن، در تمامی مواضعی که واژه‌های مختوم به «ه» غیرملفوظ (مثل «صحیفه») آمده‌اند، نشانه جمع «ها» به صورت پیوسته (مانند «صحیفها») کتابت شده است. (نک: برگ ۱۷ ر).

پیوسته‌نویسی حرف چه به کلمه بعد: در مواضعی حرف چه به واژه بعد متصل است. (نک: ۳۲ و ۷۰ پ).

کتابت حرف سین با سه نقطه زیر: از مختصات رسم الخطی سده‌های ششم تا هشتم است: «در اسلوب نگارش دوره دوم گفتیم که کاتبان برای ممتاز گردانیدن برخی از حروف مانند «د، ر، س» از گذاردن نقطه استفاده می‌کرده‌اند و آن حرف‌ها را به صورت‌های «د، ر، س» [با نقطه و یا سه نقطه در زیر این حروف] می‌نویسیدند.» (مایل هروی، ۱۴۰۲: ۱۵۷). در نسخه مورد پژوهش، این مسئله در مورد حرف سین در بسیاری از مواضع رعایت شده است:

اقتضای همه اقسام سعادات کند هر ستاره که بدان رای تو ناظر باشد
(نسخه شماره FY587، بی تا، برگ ۲۷ ر)

«نسخه شماره FY587، بی تا: تصویر برگ ۲۷ ر»

رعایت ذال معجم: قاعده ذال معجم به پیش از سده هشتم برمی‌گردد. (نک: مایل هروی، ۱۴۰۲: ۱۵۷). در این متن نیز در بعضی از موارد ذال معجم رعایت شده است:

ای خداوندی که از رای جهان آرای تست روی خور گیتی فروز و چهره مه مستتیر
(نسخه شماره FY587، بی تا، برگ ۳۶ پ)

کتابت حرف ژ با سه نقطه: در این نسخه، حرف «ژ» در تمامی موارد کاربرد، با سه نقطه کتابت شده است:

در ضمیر لطفت ار دفع مکاره بگذرد چشمه حیوان بدید آید ز نیش اژدها
(همان: برگ ۳۲ پ)

کتابت «ای» به صورت ء: در متن نسخه در تمامی مواضع «ی» و «ای»، به صورت «ء» به کار رفته است:
چه خوش گفت خرمهره در گلی جـو برداشتش پـر طمع جاهلی
(همان: برگ ۶۳ پ)

۲-۴. برگ‌های مفقودی نسخه FY587 استانبول

شواهد موجود در نسخه استانبول حاکی از آن است که برخی از برگ‌های این نسخه از بین رفته‌اند. علاوه بر پایان ناقص نسخه، در میانه‌های آن نیز با افتادگی برگ‌هایی مواجهیم. این افتادگی‌ها را هم از طریق نشانه‌های نسخه‌شناسی مانند رکابه‌ها و هم از طریق ساختار فصل‌بندی و باب‌بندی‌های متن می‌توان تشخیص داد. همچنین برای تعیین میزان و محتوای برگ‌های مفقود شده می‌توان به نسخه روضه‌الناظر مراجعه و آن‌ها را روشن کرد.

۱-۲-۴. فقدان برگ‌های الفصل الثانی تا الخامس (الباب الثانی) نسخه شماره FY587

«برگ ۴۴ ر» با «برگ ۴۴ پ» از نظر شماره (رکابه) متفاوت است. با مراجعه به برگ‌های قبل و بعد درمی‌یابیم که آخرین فصل پیش از «برگ ۴۴ ر»، «الفصل الاول از الباب الثانی» بوده و نزدیک‌ترین فصل پس از «برگ ۴۴ پ»، «الفصل الخامس» است. بنابراین، در این میان، سه فصل به‌طور کامل از نسخه افتاده‌اند و دو فصل نیز با نقص‌هایی مواجه هستند. مراجعه به روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر (نک: روضه‌الناظر، بی‌تا: ۷۲ ر تا ۷۴ ر) نشان می‌دهد که در بخش‌های مفقوده، اشعار فارسی شاعران زیر وجود داشته‌است:

الفصل الاول: بیت بعدی (لغیره) از برگ ۴۴ ر: یا مگو آن کجا نخواهی کرد / یا بکن آن کجا همی‌گویی (نک: کاشی، بی‌تا: ۷۲ ر). همچنین اشعاری از: سعدی (۳ بیت)، فردوسی (۳ بیت) و یک بیت مفرد.

الفصل الثانی: فردوسی (۵ بیت)، عبدالعزیز کاشی (۲ بیت)، سعدی (۲۵ بیت)، جمال‌الدین عبدالرزاق (۱۴ بیت)، ابن‌سینا (۲ بیت)، ظهیر (۲ بیت)، خواجه وحیه‌الدین جوینی (۲ بیت)، انوری (۲ بیت)، کامل نظنزی (۲ بیت) و ۴ بیت تحت عناوین «آخر» و «مفرد».

الفصل الثالث: کمال (۷ بیت)، ظهیر (۱ بیت)، اومانی (۳ بیت)، همام تبریزی (۱ بیت)، انوری (۵ بیت)، فردوسی (۵ بیت)، مسعود سعد (۲ بیت)، صاحب شمس‌الدین جوینی (۲ بیت)، خاقانی (۳ بیت)، خواجه هارون (۲ بیت)، محمد عبدالرزاق (۷ بیت)، صدر شنوبی (۳ بیت)، سنایی (۲ بیت)، سعدی (۱ بیت) و ۱۰ بیت تحت عناوین «غیره»، «آخر» و «فرد».

الفصل الرابع: اومانی (۴ بیت)، سنایی (۴ بیت)، سعدی (۲ بیت)، فردوسی (۳ بیت)، کمال (۳ بیت)، خواجه افضل کاشی (۲ بیت)، همام (۱ بیت) و ۲ بیت تحت عنوان «آخر».

۲-۲-۴. فقدان فصل‌های الخامس تا التاسع (الباب الثانی) نسخه شماره FY587

در برگ «۴۵ ر» نسخه FY587 علاوه بر اینکه رکابه آن با آغاز برگ بعدی همخوانی ندارد، شعر نوشته‌شده روی آن نیز ناقص مانده‌است.

بیت‌های پایانی «برگ ۴۵ ر» چنین است:

اگر محول حال جهانیان نه قضاست
بلی قضاست به هر نیک و بد عنان کش خلق

چرا مجاری احوال برخلاف رضاست
بدان دلیل که تدبیرها جمله خطاست

(نسخه شماره FY587، بی تا. برگ ۴۵ ر).

در بخش رکابه، «هزار نقش» ذکر شده و این با آغاز صفحه بعد در اختلاف است. بررسی برگ‌های قبل و بعد، این فقدان را آشکار می‌کند. در برگ ۴۳ ر «الفصل الخامس» آغاز می‌شود، اما فصل بعدی موجود در نسخه، «الفصل العاشر» است. بنابراین، در این فاصله، قسمت‌هایی از فصل پنجم تا نهم مفقود شده‌اند. رجوع به نسخه روضه‌الناظر این مسئله را روشن تر می‌کند. در این نسخه، از برگ ۷۹ پ (که در آن شعر انوری ذکر شده) تا برگ ۹۰ ر، اشعار فراوانی از شاعران مختلف آمده است که در نسخه استانبول موجود نیست.

تعداد اشعاری که ضمن برگ‌های مفقود این بخش از نسخه از بین رفته و می‌توان آن‌ها را از روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر باز یافت به شرح زیر است:

الفصل الخامس، علاوه بر اشعار عربی، این ابیات در نسخه استانبول وجود ندارند: سعدی (۹ بیت)، سنایی (۳ بیت)، فردوسی (۳ بیت)، و همچنین سه بیت تحت عنوان‌های «فرد» و «آخر».

الفصل السادس: سنایی (۱۱ بیت)، عراقی (۲ بیت)، سعدی (۱۱ بیت)، مجیر بیلقانی (۵ بیت)، فردوسی (۳ بیت)، خاقانی (۳ بیت)، مهستی (۳ بیت)، صاحب شمس‌الدین جوینی (۷ بیت)، یک رباعی و ۱۲ بیت در بخش‌های «فرد»، «آخر» و غیره.

الفصل السابع: انوری (۱۱ بیت)، سعدی (۱۷ بیت)، سنایی (۲ بیت)، کمال (۷ بیت)، محمود کاشی (۲ بیت)، مجیر بیلقانی (۴ بیت)، خاقانی (۱ بیت)، فردوسی (۱ بیت)، ۴ رباعی و ۲۱ بیت در بخش‌های «لغیره»، «فرد» و «آخر».

همچنین در آغاز فصل هشتم، دو بیت از انوری ذکر نشده است.

۴-۲-۳. فقدان فصل‌های العشرون تا الرابع والعشرون نسخه شماره FY587

«برگ ۶۵ ر» نسخه با این بیت سعدی (از فصل التاسع العشر) تمام می‌شود:

دیو اگر صومعه‌داری کند اندر ملکوت
همچو ابلیس همان طینت ماضی دارد

(نسخه شماره FY587، بی تا برگ ۶۵ ر)

در برگ بعد، بیت مکمل سعدی وجود ندارد و صفحه با عنوان «الفصل الرابع والعشرون» آغاز می‌شود. علاوه بر ناقص بودن رُکابه نسخه و ابیات سعدی، ساختار فصل‌بندی ابتدای نسخه نیز نشان می‌دهد که در این بخش هم، برگ‌ها و فصل‌هایی از این نسخه مفقود شده‌اند.

بر اساس باب‌بندی مندرج در ابتدای نسخه، بخش‌هایی از فصول نوزدهم (التاسع عشر)، بیستم (العشرون)، بیست و یکم (الحادی و العشرون)، بیست و دوم (الثانی والعشرون) و بیست و سوم (الثالث و العشرون) به طور کامل مفقود شده‌اند. مقایسه متن این نسخه با نسخه روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر نشان می‌دهد که تعداد ابیات از دست رفته در این نسخه به شرح زیر است:

الفصل التاسع عشر: سعدی (۱ بیت)، سنایی (۲ بیت).

الفصل العشرين: سنایی (۶ بیت)، فردوسی (۶ بیت)، سعدی (۱۵ بیت)، قمری (۱ بیت)، نزاری (۱ بیت)، عبدالرزاق کاشی (۶ بیت)، اومانی (۳ بیت)، سید محمود گلستانه (۱ بیت) و ۱۲ بیت در ذیل عناوینی چون فرد، آخر، غیره و بیت.

الفصل الحادی و العشرين: این فصل در روضه الناظر نیز ذکر نشده است.

الفصل الثانی و العشرون: ناصر خسرو (۲ بیت)، عبدالعزیز کاشی (۳ بیت)، خواجه نصیرالدین طوسی (۱ بیت)، نظام کاشی (۲ بیت)، سعدی (۲ بیت) و ۳ بیت مفرد.

الفصل الثالث و العشرون: سعدی (۱۲ بیت)، سنایی (۵ بیت)، عزالدین محمود کاشی (۵ بیت) و ۱۲ بیت در ذیل عنوان غیره.

۴-۲-۴. فقدان باب‌های سوم تا فصل چهارم باب هفتم از قسم دوم

از فصل الحادی عشر باب سوم از قسم دوم، تا فصل چهارم باب هفتم همین قسم، با برگ‌های مفقودی مواجهیم. یعنی باب چهارم، پنجم و ششم را به طور کلی نداریم و بخشی از فصل هفتم نیز ناقص است. (نک: نسخه شماره FY587، بی تا: ۱۰۲ پ تا ۱۰۰ ر). مطابقت متن با روضه الناظر و نزهة الخاطر نشان می‌دهد که تعداد ابیات از دست رفته در این نسخه به شرح زیر است:

فصل الحادی عشر: سنایی (۸ بیت)، کمال الدین اسماعیل (۲ بیت)، سعدی (۱ بیت).

الباب الرابع: کمال (۲۶ بیت)، عراقی (۲ بیت)، فرد (۱۱ بیت)، محمد عبدالرزاق (۱۲ بیت)، عماد همدانی (۳ بیت)، آخر (۹ بیت)، سعدی (۱۶ بیت)، سنایی (۲ بیت)، سعد نظنزی (۲ بیت)، ظهیر (۲ بیت)، سعد بها (۴ بیت)، غیره (۱۴ بیت)، مجیر (۴ بیت)، جبلی (۲ بیت)، قمری (۲ بیت)، مثنوی (۲ بیت)، انوری (۱ بیت)، همام (۴ بیت)، اومانی (۴ بیت)، شیخ شهاب الدین سهروردی (۲ بیت)، کمال الدین حسن (۵ بیت)، مؤلف (۱۸ بیت)، صائن شیرازی (۴ بیت)، فردوسی (۴ بیت)، شیخ ارسلان کاشی (۲ بیت)، عراقی (۱ بیت)، خواجه افضل (۲ بیت)، رباعیه (۶ بیت)، بیتان (۲ بیت)، اسعدی (۱ بیت)

الباب الخامس: رشید وطواط (۴ بیت)، ترجمه (۲ بیت از کثیر)، سعدی (۳۱ بیت)، ظهیر فاریابی (۹ بیت)، غیره (۱۹ بیت)، رباعیه (۴ بیت)، اخسیکتی (۴ بیت)، محمد عبدالرزاق (۷ بیت)، سنایی (۳ بیت)، فرد (۵ بیت)، عراقی (۶ بیت)، نجیب الدین جربادقانی (۱۳ بیت)، مجیر بیلقانی (۸ بیت)، مجد همگر (۲ بیت)، بدیع خاتمی (۲ بیت)، آخر (۳ بیت)، وطواط (۱ بیت)، قاضی کاشان (۴ بیت)، حکیم فلکی (۳ بیت)، انوری (۱ بیت)، کمال (۲ بیت)، عبدالواسع جبلی (۴ بیت)

الباب السادس فصل الاول: کمال (۳ بیت)، انوری (۱۱ بیت)، فرد (۴ بیت)، بدون عنوان (۲ بیت)، سعدی (۲ بیت)، آخر (۱ بیت)، سراج قمری (۳ بیت)، مؤلف (۶ بیت)، کمال الدین اسمعیل (۱ بیت)، حمید نجاتی (۲ بیت)

الفصل الثانی: امیرمعزی (۲ بیت)، رباعیه (۴ بیت)، انوری (۲ بیت)، کمال (۸ بیت)، تاج جامی (۱ بیت)، عراقی (۲ بیت)، سعدی (۴ بیت)، فرد (۲ بیت)، غیره (۶ بیت)، جربادقانی (۲ بیت)، محمد عبدالرزاق (۶ بیت)

الفصل الثالث: مؤلف (۲ بیت)

الباب السابع فصل الاول: رباعیه (۲ بیت)

الفصل الثانی: اثیرالدین اومانی (۱۱ بیت)، جمال خجندی (۱۰ بیت)، کمال (۴ بیت)، قاضی اصفهان (۲ بیت)، مهستی (۲ بیت)، رباعیه (۲ بیت)، جربادقانی (۵ بیت)، غیره (۲ بیت)، صاحب شمس الدین (۲ بیت)، فرد (۱ بیت)

الفصل الثالث: سنایی (۳ بیت)

الفصل الرابع: شیخ سعدی (۱۳ بیت)، جربادقانی (۹ بیت)، خاقانی (۹ بیت)، اخسیکتی (۳ بیت)، همام الدین تبریزی (۴ بیت)، سعد نطنزی (۴ بیت)، غیره (۱۰ بیت)، کمال الدین اسماعیل (۹ بیت)، فرد (۶ بیت)، رباعیه (۲ بیت)، سنایی (۲ بیت)، خواجه افضل (۲ بیت)، آخر (۱ بیت)، شیخ فخرالدین عراقی (۶ بیت)، صاحب شمس‌الدین (۲ بیت)، مجیرالدین بیلقانی (۲ بیت)، قاضی نظام‌الدین کاشی (۷ بیت)، انوری (۴ بیت).

۴-۲-۵. فقدان فصل اول از باب نهم قسم دوم

مطابقت متن نسخه و فهرست ابتدایی آن، حاکی از مفقود شدن فصل نخست از باب نهم قسم دوم است. در این بخش ضمن مطابقت نسخه با متن روضة‌الناظر، ابیات از دست رفته به شرح ذیل است:

الباب التاسع: سعدی (۶ بیت)، معزی (۲ بیت)، معزی (۱ بیت)، اخسیکتی (۲ بیت)، غیره (۴ بیت)، کمال (۴ بیت)، مؤلف (۱ بیت)، جربادقانی (۲ بیت)، ابن رضی بابا (۳ بیت)، آخر (۱ بیت).

۴-۲-۶. فقدان الباب التاسع از قسم سوم

باب نهم قسم سوم نیز به تمامی در نسخه وجود ندارد.

الباب التاسع فی المتفرقات: سنایی (۱۳ بیت)، آخر (۲۱ بیت)، ظهیر (۳ بیت)، ازرقی (۵ بیت)، کمال (۱۴ بیت)، غیره (۱۹ بیت)، فرد (۳۱ بیت)، محمود کاشی (۲ بیت)، فردوسی (۴ بیت)، سعدی (۴۸ بیت)، قمری (۴ بیت)، اومانی (۱ بیت)، خاقانی (۵ بیت)، معزی (۲ بیت)، شیخ ابوسعید ابی‌الخیر (۲ بیت)، رباعیه (۱۰ بیت)، عین‌القضاة (۲ بیت)، قطعه (۳ بیت)، نوررصدی (۲ بیت)، مؤلف (۴ بیت)، انوری (۵ بیت)، عراقی (۴ بیت)، بیتین (۲ بیت)، کمال الدین عبدالرزاق کاشی (۱ بیت)، محمود کاشی (۴ بیت)، مجلد همگر (۲ بیت)، جمال‌الدین محمدبن عبدالرزاق (۵ بیت)، اخسیکتی (۲ بیت)، خواجه افضل‌الدین کاشی (۴ بیت)، نعیمی (۲ بیت)، شیخ اوحد کرمانی (۲ بیت)، زین نسوی (۲ بیت)، عماد اشرف (۳ بیت)، سلطان خوارزمشاه (۲ بیت)، ظهیرالدین فاریابی (۱۸ بیت)، فردوسی (۲ بیت)، جبلی (۱ بیت)، همامی (۲ بیت)، کمال زنجانی (۴ بیت)، صاین-الدین ابی‌بکر شیرازی (۳ بیت).

در پایان این مبحث ذکر این نکته نیز ضروری است که در برگ ۱۲۷ ر برای فصل دوم از باب هفتم، تنها عنوان ذکر شده و شعری برای آن نیامده است. در برگ ۱۷۰ پ نیز برای فصل هشتم از باب چهارم فقط عنوان آمده و شعری ذکر نشده است.

۴-۳. اختلافات نسخه FY587 با روضة‌الناظر و نزهة‌الخاطر

با توجه به شواهدی از قبیل: فصل‌بندی‌ها، ترتیب و توالی اشعار، و همچنین ذکر اشعار عبدالعزیز کاشی تحت عنوان «للمؤلف»، می‌توان نتیجه گرفت که نسخه FY587 در واقع بخش اشعار فارسی روضة‌الناظر و نزهة‌الخاطر است. با این حال، در برخی بخش‌ها و مواضع، اختلافاتی میان این دو نسخه مشاهده می‌شود؛ از جمله: انتساب‌های متفاوت اشعار به نام شاعران مختلف، و نیز کاستی‌ها و افزونی‌هایی در مقایسه با یکدیگر. این اختلافات به حدی نیست که بتوان آن دو را متونی کاملاً مجزا در نظر گرفت. با این حال، بررسی دقیق و نظام‌مند این تفاوت‌ها می‌تواند به تکمیل اطلاعات و دستیابی به برداشتی صحیح‌تر کمک کند. در ادامه، نمونه‌هایی از این اختلافات ارائه می‌شود.

۴-۳-۱. انتساب‌های مغشوش

نسخه FY587 در مواردی انتساب‌های اشتباهی دارد که نشان از اشتباه کاتب بوده است. در «برگ ۵۷ ر» شعر زیر به نام خیام آمده است:

صـبـوری پـیشـه کـن آنـگـه طـریـقت	خـمـوشـی پـیشـه کـن آنـگـه حـقیـقت
نـخـسـت انـدیشـه کـن آنـگـه سـخـن گـو	بـسی پـرسـیدن و گـفـتن مـکـن خـو
چـو کـاری بـی فـضـول مـن بـرآید	مـرا در وی سـخـن گـفـتن نـشـاید
و گـر بـیـنم کـه نـایـنـا و چـاهـسـت	اگـر خـامـوش بـنـشـیـم گـنـاهـسـت
کـسی بـا تـو سـخـن گـوید بـراندیش	مگـو کـین را شنیدسـتم مـن از پـیش
مـکـن عـیب و مـده بـیـهـوده دـشـنام	کـه در حـیـرت فـرومـانی سـرآنـجـام
مـیـفـکن در سـخـن کـس را بـخـواری!	خـودا فـکن بـاش اگـر اسـتاد کـاری

(نسخه FY587، بی تا: ۵۷ ر و پ)

نکته مهم این که در متن روضة الناظر این ابیات به نام سعدی آمده است. (نک: کاشی، بی تا: ۹۵ پ) و نکته مهم تر این که این ابیات به صورت پراکنده، در «المقالة الحادية والعشرون اسرارنامه» عطار ذکر شده (نک: عطار نیشابوری، ۱۳۶۱: ۱۷۹ تا ۱۷۱) و نه از خیام است، نه از سعدی. نگارندگان این پژوهش ابیات مورد نظر را در کلیات سعدی نیافتند و تنها یک بیت (بیت چهارم) از این مثنوی ضمن حکایتی در گلستان آمده است.

نیز در موردی دیگر در «برگ ۷۲ پ» نسخه FY587 دو بیت به نام فردوسی آمده است:

چـنـین گـفـت شـاه جـهـان کـیـقـبـاد	کـه نـفـرین بـد بـر زـن نـیک بـاد
اگـر نـیک بـودی زـن و رای زـن	زـنـان را مـزن نـام بـودی نـه زـن

(نسخه FY587، بی تا: ۷۲ پ)

این ابیات به علاوه یک بیت دیگر در نسخه روضة الناظر و نزهة الخاطر به نام سعدی است. (نک: کاشی، بی تا: ۱۱۰ ر) در حالی که این ابیات نه از سعدی است و نه فردوسی. این ابیات به طور آمیخته در برزنامه یعقوب بن عطاء آمده که نسبت به این متن مقدم است. (نک: ۱۳۸۲: ۱۳۱). نویسندگان مقاله «بررسی صحت و سقم چند انتساب در روضة الناظر و نزهة الخاطر» در ارتباط با انتساب این ابیات برآند که ابیات از یعقوب بن عطاست. (نک: یعقوبی و دهقان، ۱۴۰۳: ۱۲۴).

۴-۳-۲. اشتباه در ضبط ابیات در نسخه FY587

با توجه به غلط‌های املائی و وزنی موجود در اشعار و نیز انتساب‌های نادرست مشاهده شده در نسخه، که نمونه‌هایی از آن پیشتر ذکر شد، به نظر می‌رسد کاتب این اثر، آشنایی چندانی با شعر و ادبیات نداشته است. در طول متن، با اشتباهات املائی متعددی روبرو می‌شویم، از جمله: «تن (به جای «وطن»» (برگ ۵۴ ر)، «برخواست» (برگ ۳۱ ر)، «حرس (به جای «حرص»» (برگ ۳۲ پ).

علاوه بر این، در ضبط برخی از ابیات، ناموزونی‌های آشکاری دیده می‌شود که احتمالاً ناشی از بی‌اطلاعی کاتب از وزن عروضی و ویژگی‌های سبکی شعر فارسی است. این موارد همگی مؤید آن است که کاتب بیشتر به عنوان یک رونویسنده عمل کرده و احاطه کافی به محتوای ادبی متن نداشته است. نمونه‌هایی ذیلاً ذکر می‌شود:

در مرد چو بد نظر کنی، زن بینی
 حق باطل و نیکوخواه زن بینی
 (نسخه FY587، بی تا: ۶۲ پ)

وزن بیت نیکوخواه را برنمی‌تابد و به نظر نیک‌خواه است. در روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر نیز نیک‌خواه آمده است.
 و یا در نمونه‌ای دیگر در این نسخه آمده است:

به پیری رسیدم در اقصای یونان
 بدو گفتم ای آنکه چون عقل و هوشی
 ز مردم چه بهتر بهر حال گفتا
 خموشی و خموشی و خموشی
 (نسخه FY587، بی تا: برگ ۵۷ ر)

وزن بیت فعولن است؛ متقارب مثنی سالم. با این توصیف وزن مصراع پایانی با سه خموشی و حضور «واو» عطف، نادرست است. این مصراع همان‌گونه که در روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر آمده باید چهار «خموشی» بدون «واو» داشته باشد تا در وزن بگنجد. (نک: کاشی، بی تا: ۹۵ پ).

۴-۳-۳. اشعار اضافه بر متن روضه‌الناظر

با وجود کامل‌تر و جامع‌تر بودن متن روضه‌الناظر در مقایسه با نسخه فارسی FY587 در این نسخه اشعاری وجود دارد که در روضه‌الناظر یافت نمی‌شود. برای نمونه، در «برگ ۱۶۱ پ» رباعی‌ای از مهستی گنجوی نقل شده که در نسخه روضه‌الناظر ثبت نشده است. این امر نشان می‌دهد که نسخه FY587 در برخی موارد حاوی مطالبی افزون بر متن اصلی است و می‌تواند به عنوان منبعی مکمل در پژوهش‌های متنی مورد توجه قرار گیرد. رباعی ذیلاً نقل می‌شود:

آن کآتش عشق در دل ما افکند
 در آب نظر بر رخ زیبا افکند
 بند سر زلف خویش آشفته بدید
 پنداشت که کار ماست در پا افکند
 (نسخه FY587، بی تا: ۱۶۱ پ)

۵. نتیجه‌گیری

با توجه به باب‌بندی و فصل‌بندی‌های ابتدایی «جنگ دانشگاه استانبول» (شماره FY587) و نیز مطابقت آن با نسخه روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر، و با عنایت به اینکه تقریباً تمامی اشعار موجود در آن (به‌استثنای یکی دو مورد) به زبان فارسی است، می‌توان این جنگ را بخش فارسی روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر به شمار آورد. اگرچه میان این دو نسخه تفاوت‌هایی وجود دارد، اما این اختلافات به حدی نیست که بتوان ماهیت یکپارچه آن‌ها را نادیده گرفت. به عبارت دیگر، اساس این نسخه همان روضه‌الناظر است و نمی‌توان آن را جدا از آن تصور کرد. این نسخه دارای بخش‌هایی مفقوده است که فقدان آن را می‌توان به‌وضوح در نبود فصل‌بندی‌های ابتدایی مشاهده کرد. هرچند نسخه فاقد ترقیمه (تاریخ کتابت) است و فصل‌پایانی آن نیز در دسترس نیست، اما با توجه به جملات دعایی به‌کاررفته توسط کاتب و همچنین ویژگی‌های نسخه‌شناختی، می‌توان تاریخ کتابت آن را حدوداً بین سال‌های ۷۱۳ تا ۷۳۸ هجری قمری تخمین زد.

منابع

- ایمانی، بهروز. (۱۴۰۰). «سروده‌های نویافته پارسی در بیاض قطب قلندر کرمانی»، آینه پژوهش، سال سی و دوم شماره چهارم، ص ۳۱-۵۶.
- تبریزی، ابوالمجد. (۷۲۳ق). سفینه تبریز، دست‌نویس شماره ۱۴۵۹۰ کتابخانه مجلس شورای اسلامی. [نسخه خطی].
- درایتی، مصطفی. (۱۳۹۰). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، جلد هفدهم.
- دهقان، مهدی. (۱۳۹۹). بررسی و نقد اصالت رباعیات منسوب به مهستی گنجوی و تعیین صورت نهایی آن‌ها بر پایه منابع کهن، استاد راهنما دکتر محمدعلی موسی‌زاده، دانشگاه تبریز. [پایان‌نامه].
- سمرقندی، امیر دلتشاه. (۱۳۱۸). تذکرة الشعراء، به سعی و اهتمام ادوارد براون، لیدن، مطبعه بریل.
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). روضة الناظر و نزهة الخاطر، نسخه شماره ۷۶۶ف، دانشگاه استانبول. [نسخه خطی].
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). جنگ اشعار، دست‌نویس شماره ۳۰۴۷، کتابخانه مرکزی تبریز. [نسخه خطی].
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). مجموعه اشعار، دست‌نویس شماره FY587، کتابخانه دانشگاه استانبول. [نسخه خطی].
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). روضة الناظر و نزهة الخاطر، دست‌نویس به شماره ۴۰۱۹، کتابخانه ایاصوفیه. [نسخه خطی].
- عطار نیشابوری، فریدالدین. (۱۳۶۱). اسرارنامه، با تصحیح سیدصادق گوهرین، تهران: زوار.
- عطاءبن یعقوب، خواجه عمید. (۱۳۸۲). برزنامه، به اهتمام سیدمحمد دبیرسیاقی، انتشارات دانشگاه تهران.
- عظیمی، میلاد. (۱۳۹۵). «آویزه‌ها(۳۳)، دو غزل از ناصر بجه شیرازی در دیوان حافظ شیرازی»، بخارا، شماره ۱۱۱، صص ۴۱۹-۳۶۶.
- عمادی حائری، سیدمحمد. (۱۳۸۴). عزالدین عبدالعزیزکاشی: شناسایی، کتابشناسی، نسخه‌جویی، نسخه‌پژوهی، دفتر دوم، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
- مایلهروی، نجیب (۱۴۰۲). نقد و تصحیح متون، مراحل نسخه‌شناسی و شیوه‌های تصحیح نسخه‌های خطی فارسی، هرات، نشر بنیاد فرهنگی مایل هروی.
- محرابی، معین‌الدین. (۱۳۸۲). مهستی گنج‌های بزرگترین زن شاعر رباعی سرا، تهران، انتشارات توس.
- مؤلف نامعلوم. (۸۸۱). روضة الناظر، نزهة الخاطر، دست‌نویس به شماره ۴۰۲۰، کتابخانه ایاصوفیه. [نسخه خطی].
- مرقی کاشانی، افضل‌الدین محمد. (۱۴۰۴). رباعیات افضل کاشانی، پژوهش سیدعلی میرافضلی، تهران: سخن.
- میرافضلی، سیدعلی. (۱۳۸۲). رباعیات خیام در منابع کهن، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- نوریان، مهدی و شریفی، غلامحسین و رشیدی‌آشجردی، مرتضی. (۱۳۸۶). «باغ نظر و رامش دل (معرفی سفینه‌ای بی‌مانند از قرن هفتم)»، نشریه علمی پژوهشی گوهر گویا، دوره ۱، شماره ۲، ص ۳۷-۶۲. https://jpll.ui.ac.ir/article_16266.html
- یعقوبی، امین و دهقان، مهدی. (۱۴۰۳). «بررسی صحت و سقم چند انتساب از سفینه روضة الناظر و نزهة الخاطر»، متن‌شناسی ادب فارسی، سال شانزدهم، شماره چهارم (پیاپی ۶۴)، ص ۱۱۷-۱۳۲. 10.22108/rpll.2024.142063.2368

References:

- Imāni, Behruz (2021) "Sorude-hāye Now-yāfteye Pārsi dar Bayāz-e Qotb-e Qalandar-e Kermāni (Newly-found Persian poems in the Bayāz of Qutb Qalandar Kermāni)". *Āyene Pažhuheš*. 32(4). pp. 31–56. [In Persian].
- Tabrizi, Abolmajd (1323) *Safīneye Tabriz (Anthology of Tabriz)*. Manuscript No. 14590, The Library of the Islamic Parliament of Iran. [Manuscript]. [In Persian].
- Derāyti, Mostafā (2011). *Fehrestgān-e nusxahā-y xattiye Irān (Fanxā)*. (Union Catalogue of Iranian Manuscripts). (vol. 17). National Library and Archives of Iran. [In Persian].
- Dehqān, Mahdi (2020) *Barrasi va Naqd-e Esālāt-e Robā īyyāt-e Mansub be Mahsatiye Ganjavi va Ta'yin-e Surat-e Nahā īye Ānhā bar Pāyeye Manābe²-e Kohan (Review and critique of the authenticity of rubaiyats*

- attributed to Mahsati Ganjavi and determining their final version based on ancient sources*). Master's thesis, University of Tabriz. Supervisor: Dr. Mohammad Ali Musāzāde. [In Persian].
- Dehqān, Mahdi & Amin Yaqubi (2025) "Jong-e Aš'ār-e Ketābxāneye Markaziye Tabriz (Jong-e Naxjavāni), Nosxe-yē Digar az Rowzat al-Nāzer va Nozhat al-Xāter. (The Anthology of Poems in the Central Library of Tabriz another version of Rawzat-al-Nazir wa Nuzhat-al-Xatir)". *Shiraz University Poetry Research Journal*. year 17(3). pp. 19-30. [In Persian].
- Samarqāndī, Amir. Dowlatšāh (1919) *Tazkerat al-Šo'arā*. (Biographies of Poets). ed. E. G. Browne, Brill. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Rowzat al-Nāzer va Nozhat al-Xāter*. Manuscript No. 766. Istanbul University Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Jong-e Aš'ār (Anthology of poems)*. Manuscript No. 3047. Central Library of Tabriz. [Manuscript]. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Majmu'eye Aš'ār (Anthology of poems)*. Manuscript No. FY587. Istanbul University Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Rowzat al-Nāzer va Nozhat al-Xāter*. Manuscript No. 4019. Ayasofya Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Attār Neyšāburi, Farid al-Din (1982) *Asrār-nāme*. ed. Seyyed Sādeq Gowharin, Zavvār Publications. [In Persian].
- Atā' ibn Ya'qub, Xāje Amid (2003) *Borzunāme*. ed. Seyyed Mohammad Dabir-siyāqi. University of Tehran Press. [In Persian].
- Azimi, Milād (2016) "Āviz-hā (33), do Qazal Az Nāser Bajeh Širāzi dar Divan-e Hafez Širazi (Two qazals from Nāser Bajeh Shirazi in the Divan of Hafez Shirazi)". *Boxārā* (111). pp. 366–419. [In Persian].
- Emādi Hā'eri, Seyyed Mohmmad (2005) *Īzz al-Din 'Abd al-'Aziz Kāši: Šenāsā'ī, Ketāb-šenāsi, Nosxe-Juyi, Nosxe-Pežuhi*. (*Īzz al-Din Abd al-Aziz Kashi: Identification, Bibliography, and Manuscript Survey*). (vol. 2). The Library, Museum and Document Center of the Islamic Parlement of Iran. [In Persian].
- Mehrābi, Mo'inoddin (2003) *Mahsati Ganje ī: bozorgtarin zan-e šā'ereye robā'isorā (Mahsati Ganjavi, the greatest female poet of quatrains)*. Tus Publications. [In Persian].
- Māyel Heravi, Najib (2023) *Naqd va Tashih-e Motun, Marāhel-e Nosxe-šenasi va Šive-hāye Tashih-e Nosxe-hāye Xattiyē Farsi*. (*Criticism and Correction of Texts: The Stages of Manuscript Study and Methods of Correcting Persian Manuscripts*). Herāt: Bonyād-e Farhangiye Māyel Heravi. [In Persian].
- Unknown author (1476) *Rowzat al-Nāzer, Nozhat al-Xāter*. Manuscript No. 4020, Ayasofya Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Marāqi Kāšāni, Afzal al-Din Mohammad (2023) *Robā' īyyāt-e Afzal-e Kāšāni (The Quatrains of Afzal-e Kāšāni)*. ed. Seyyed Ali Mir-afzali. Soxan Publications. [In Persian].
- Mir-afzali, Seyyed Ali (2003) *Robā' īyyāt-e Xayyām dar manābe'-e kohan*. (*The Quatrains of Xayyām in Ancient Surces*). Markaz-e Našr-e Dānešgāhi. [In Persian].
- Nuriyān, Mahdi & Qolāmhoseyn Šarifi & Mortezā Rašidi Āšjerdi (2007) "Bāq-e Nazar va Rāmeš-e Del (Introducing an incomparable Anthology from the 7th century AH)". *Gowhar-e Gwyā*. 1(2). pp. 37–62. [In Persian].
- Ya'qubi, Amin & Mahdi Dehqān (2024) "Barrasi-ye sehhat o soqam-e chand entesāb az safine-ye Ruzat al-Nāzer wa Nuzhat al-Xāter (Verifying the Accuracy of Several Attributions in the Anthology Ruzat al-Nazir and Nuzhat al-Xatir)". *Matnšenāsiye Adabiyē Fārsi*. 16(4). pp. 117–132. [In Persian].

القسم الاول في المدايح والاضارات وايجل والادب وسواها
الاول في المدايح والاضارات وسواها
 في مدح النبي والاکرام عليهم السلام **الثاني** فيها بالكرم والمروءة والنجاة
 وحسن الخلق والشجاعة **الثالث** فيها بالجد والعبقري وعلو القدر والكرام
الرابع فيها بالنقل والفضيلة والكتابة والملاحة واما سبها وتبليغها
الخامس فيها بالبري والسخم والجرية والتدبير والعزم **السادس** فيها
 بالعشر والسهو واما ذلال امور والقدرة **السابع** فيها بالعدا والاضا
 واکرام البحيران والاصطاب خصوصا الاضياف **الثامن** فيها
 بالتمتع واللفظ **التاسع** فيها بالتمتع والتواضع والعبودية والاعراض
العاشر فيها بالمدارات وکتمان الایسر والجلام والوفاء والاصطبا
الحادي عشر فيها بحسن الهمة والوفاء والعبودية وطرح الایسار
الثاني عشر في المدايح والاضارات المتفرقة **الثالث عشر**
 من قسم الاول في ايجل والادب وسواها وثلثون فصلا **الاول**
 في الكرم والشجاعة والنفاوه **الثاني** فيها بآية في الذكر والاحسان
 واکرام الاصطاب خصوصا البحيران **الثالث** في الهمة والکتاب
 العالی والنفاية منها لا تحصل بالوسائل وبي ان الرزق لا ادب
 لا بالاصل والنسب **الرابع** في الصبر والشكر والتسليم في الامور
 وکتمان الایسر وعدم التعر بابحر والایسر **الخامس** في ان کل من
 سجد و قدر ولا يتبع منه اجد و اجد **السادس** في ان مع الایسر
 وان ايجال بعرا وان مرجا للکشفه ونقد کل مع **السابع** في الرضا
 بما قضی والایراض عن الناس وترك السؤال والتساع والایسر

تصویر صفحه اول نسخه

کتم اورا کوبن پستان کو اوشانی ای سر د
 گفت در ابرو معکف است زان زمین کی پیغ تو ان کرد
 سیل کوبینک را بگرد اند مثل سبزه ت عالم کرد
سفاهج
 آنما که بکوز کی زبونت کوزند کخسته ستان وکه نکوت کوزند
 همچون شش طرخ میازن باری بر جا که در آبی برونت کوزند
فرد
 چون خت تیره کشیش شرح چون عقل خیره مانده بودن
نودوسی جوتر شد مرد در روز کار بم آن کند کش نیاید بکار
 فرون نود من ز مویان هر روز شریع کرد و جوشد خت شهر
فرد کوز که کوی نیمی بجای سرخجام کوه اندر آید ز بانی
کمال ای اکلان می زنی از آن کمال طونه کل زبان تو بادل مولوت
معدن زانکه که عشقت تطاول در کرد معلوم شد که عقل نذر در کفایتی
از تفریب باب فرزند نافله
 می کوشیدم که تو ما زیم کپی نتوانستیم و جهد کردیم بسی
 سروی توان پناح کج کلمت خسی تو در دوستی بری و ما در دوستی
سنائی آنکه او نام دنگ خود بگذشت دل تو چون نکا خوار گشت
کمال
 مرادوستی کمت قانع شوی مار که هموار عکین بود مرد طامع
 قناعت نکو باشد آری و این سم آخر حمزی توان بود قانع
امامی با دیر خویش روی در روی آرد چون آینه که پشت رسم کند

تصویر صفحه آخر نسخه